

YENİ ÇEVİRİ: İKLİM VE İNSAN HAKLARI YÜKÜMLÜLÜKLERİ IŞIĞINDA KARBON KREDİLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

 HUDOTO
Hukuk, Doğa ve Toplum Vakfı

Yeni Çeviri: İklim ve İnsan Hakları Yükümlülükleri Işığında Karbon Kredilerini Yeniden Düşünmek

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Bağlamında İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü Elisa Morgera tarafından hazırlanan “İklim ve İnsan Hakları Yükümlülükleri Işığında Karbon Kredilerini Yeniden Düşünmek” başlıklı rapor HUDOTO- Hukuk, Doğa ve Toplum Vakfı tarafından Türkçeye çevrildi.

Rapor, karbon kredisi piyasaları ile devletlerin uluslararası iklim ve insan hakları yükümlülükleri arasındaki yapısal uyumsuzlukları ele alıyor. Karbon kredilerinin iklim değişikliğiyle mücadeledeki rolünü insan hakları perspektifinden sorgularken, bu mekanizmaların iklim adaleti açısından taşıdığı riskleri ve dönüştürülmesi gereken yönleri ortaya koyuyor.

Raporun İngilizce aslına ulaşmak için:

<https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a81217-rethinking-carbon-credits-according-climate-and-human-rights>

A/81/217: İklim ve insan hakları yükümlülükleri ışığında karbon kredilerinin yeniden değerlendirilmesi

Çeviren: Av. Özlem Altıparmak – HUDOTO

www.hudoto.com

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

17 Temmuz 2026

Orijinal: İngilizce

Seksen birinci oturum

Geçici gündemin* 70 (b) maddesi

İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunması: insan hakları ve temel özgürlüklerin etkin bir şekilde kullanılması için alternatif yaklaşımlar dahil olmak üzere insan hakları meseleleri

İklim değişikliği bağlamında insan haklarının teşviki ve korunması

Genel Sekreterin Notu

Genel Sekreter, İnsan Hakları Konseyi'nin [57/31 sayılı](#) kararı uyarınca, iklim değişikliği bağlamında insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasından sorumlu Özel Raportör Elisa Morgera'nın raporunu Genel Kurul'a sunmaktan onur duyar.

* [A/81/150](#).

26-10602 (E) 240826

**İklim değışikliğı bağlamında insan haklarının teşviki ve korunması
konusunda Özel Raportör Elisa Morgera'nın raporu**

**Uluslararası iklim ve insan hakları yükümlölüklerine göre karbon
kredilerinin yeniden değlendirilmesi**

Özet

Bu raporda, iklim değışikliğı bağlamında insan haklarının teşviki ve korunmasından sorumlu Özel Raportör Elisa Morgera, karbon kredisi piyasaları ile devletlerin iklim değışikliğı ve insan hakları konusundaki uluslararası yükümlölükleri arasındaki yapısal uyumsuzlukları ortaya koymaktadır. Morgera, devletlerin iklim değışikliğı konusundaki yükümlölüklerine ilişkin Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşüne uygun olarak, bu aracın hem uluslararası hem de ulusal düzeyde acilen yeniden değlendirilmesini talep etmektedir.

I. Giriş

1. Karbon kredileri, büyük emisyon üreten ülkeler için maliyet etkin iklim etkilerinin hafifletilmesini desteklemesi beklenen araçlar olarak yaygın bir şekilde tanıtılırken, aynı zamanda iklime karşı savunmasız ülkelerdeki iklim eylemi ve sürdürülebilir kalkınma için ek finansman – 2030 yılına kadar 250 milyar dolara varan bir miktar¹ – ve teknoloji mobilize etmesi beklenmektedir. Ancak, giderek artan kanıtlar, karbon kredilerinin bu amaçlara hizmet etmediğini göstermektedir², çünkü yirmi yılı aşkın süredir devam eden reformlara rağmen, iyi tasarlanmış kuralların bile rutin olarak atlatılmasına olanak tanıyan kalıcı ve bazı durumlarda yapısal zorluklarla karşı karşıyadırlar³. Giderek daha fazla sayıda çalışma, piyasa temelli mantığın doğası gereği düşük kaliteli, düşük fiyatlı kredileri ve aşırı kredi vermeyi teşvik ettiğini ve dolayısıyla yeşile boyama ile dolandırıcılığa elverişli koşullar yarattığını göstermektedir. Sonuç, vaat edilen azaltım sonuçlarının elde edilememesiyle kalmayıp, iklim değişikliğinin giderek kötüleşmesi bağlamında atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artmasıdır.

2. Ayrıca, karbon kredileri fosil yakıtlara bağımlılığın sürmesini sağlamak için kullanılabilir; bu da fosil yakıt yaşam döngüsünün yol açtığı insan hakları ihlallerinin daha da ağırlaşmasına ve nesiller arası etkiye katkıda bulunmanın yanı sıra, sera gazı emisyonları ve bozulmuş karbon yutakları açısından iklim üzerinde daha fazla zarara yol açabilir ([A/HRC/59/42](#), [A/HRC/62/44](#) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 26 sayılı (2022) genel yorumu). Metodolojilerdeki gelişmelere rağmen, karbon kredilerinin mevcut en iyi bilimsel bilgilere uygun olarak önemli iklim zararlarını önleme ve herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma insan hakkını koruma konusundaki devletlerin uluslararası yükümlülüklerinin yerine getirilmesine, ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'nın iklim değişikliği bağlamında devletlerin yükümlülüklerine ilişkin danışma görüşünde açıklığa kavuşturulan diğer uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesine etkili bir şekilde katkıda bulunup bulunamayacağına dair hâlâ yeterli kanıt bulunmamaktadır.

3. Karbon kredileri, nesiller arası ve nesil içi adalet konusunda da sorular doğurmaya devam ediyor. Bu kredilerin, devletlerin tarihsel sorumluluklarından dikkatleri başka yöne çekip çekmediği ve iklim değişikliğinden en az sorumlu olan topluluklara orantısız yükler yükleyerek tarihsel eşitsizlikleri yeniden üretip üretmediği, gıda güvenliği, arazi mülkiyeti, kültürel uygulamalar ve dayanıklılık ile ilgili yoksulluğun çeşitli boyutlarını ağırlaştırıp ağırlaştırmadığı konusunda ciddi endişeler ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, yapısal ekonomik dönüşümü desteklemek yerine, daha da genişleyen ekonomik eşitsizliği temel alan ekonomik modellerin sürdürülmesi konusunda endişeler bulunmaktadır.⁴

4. Bu arada, çeşitli projeler ve bölgeler genelinde tekrarlanan insan hakları ihlallerinin belirgin bir örüntüsü, Yerli Halkları, köylüleri ve diğer kırsal toplulukları etkiliyor; bu durumun kadınlar üzerinde daha da ağır etkileri oluyor ve diğer topluluk üyeleri için kesişimsel ayrımcılığa yol açıyor. Bu örüntüler, karbon kredilerinin daha derin yapısal başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmeli; benzeri görülmemiş kurumsal güç yoğunlaşması ve arazi birikimi nedeniyle kötüleşen iklim değişikliği, yerinden edilme, gıda güvensizliği ve genişleyen ekonomik eşitsizlikten kaynaklanan, birbiri üzerine eklenmiş insan hakları ihlallerinin daha geniş bağlamına yerleştirilmeli (A/80/213 ve A/HRC/61/51). Dolayısıyla, bu insan hakları ihlalleri, herkesin sağlıklı bir çevreye, sağlığa ve gıdaya ilişkin insan haklarına yarar sağlayacak şekilde gıda sistemlerinin fosil yakıtlardan ve toksik maddelerden arındırılmasını destekleyen bir iklim değişikliğiyle mücadele önlemi olarak, devletlerin küçük ölçekli gıda sistemlerine yönelik hukuki koruma ve mali desteğe öncelik verme yükümlülükleri bağlamında sistemik etkileri açısından değerlendirilmelidir (A/HRC/62/44).

5. Uluslararası Adalet Divanı tarafından devletlerin iklim yükümlülüklerinin merkezinde yer alan 1,5 °C'lik küresel sıcaklık sınırının⁵ aşılma olasılığının giderek artması göz önüne alındığında, karbon piyasalarındaki yetersizliklerin Paris Anlaşması kapsamında yapılacak teknik düzenlemeler ve daha sıkı düzenlemeler yoluyla giderilip giderilemeyeceğinin değerlendirilmesi zorunludur. Bununla birlikte, farklı türdeki projeler kapsamında zaman içinde çevreye ve insan haklarına verilen kalıcı zararlar, genellikle proaktif denetim veya önleyici mekanizmalar yoluyla değil, dış soruşturmalar, medya haberleri veya sivil toplumun incelemeleri yoluyla ortaya çıktıktan sonra fark edilir ve ele alınır. Bu durum, yalnızca uluslararası insan hakları hukukuyla tam uyumlu koruma önlemleri ve yönetim gerektiren değil, aynı zamanda yapısal tasarımın ve temel varsayımların yeniden gözden geçirilmesini gerektiren altta yatan sorunlara işaret etmektedir.

6. Bu durum, karbon kredilerinin aşırı karmaşıklığı ve uluslararası, ulusal ve yerel tartışma ve girişimlerin sınırlı şeffaflığı nedeniyle özellikle zorlayıcıdır; bu durum, birbirinden farklı ancak birbiriyle ilişkili bir dizi insan hakları endişesini gündeme getirmektedir (A/79/176). Karbon kredilerinden doğrudan veya dolaylı olarak yararlanan, iklime zarar veren aktörlere ve bir dizi olumsuz yapısal etkenle karşı karşıya kalırken iyi niyetle azaltım faaliyetlerini hayata geçirmeye çalışanlar için ortaya çıkan sonuçlara dikkat çekmek hayati önem taşımaktadır. Sonuç olarak, karbon kredileri – yapısal olarak ya da belirli, öngörülebilir durumlarda – iklim değişikliğini hafifletmede başarısız olursa, küresel ölçekte iklim değişikliğiyle ilişkili insan hakları ihlallerinin daha da ağırlaşmasına katkıda bulunurlar. Bu nedenle, devletlerin karbon kredilerine güvenmesi, uluslararası yükümlülükleriyle bağdaşmayabilir.

7. Daha önceki insan hakları analizlerine ([A/77/226](#), [A/HRC/54/31](#) ve [A/HRC/62/42](#)), sunulan görüşlere, çeşitli uzmanlar ve insan hakları sahipleriyle yapılan istişarelere ve bağımsız araştırmalara dayanarak,⁶ iklim değişikliği bağlamında insan haklarının teşviki ve korunmasından sorumlu Özel Raportör, bu raporda, herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma insan hakkına odaklanarak, Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşünde açıklığa kavuşturulduğu şekliyle devletlerin uluslararası yükümlülükleri ışığında karbon kredilerine ilişkin kanıtları değerlendirmektedir.

II. Karbon kredilerine kısa bir giriş

8. Karbon piyasaları iki türe ayrılabilir: karbon kredisi piyasaları ve karbon izin piyasaları. İlki emisyonların azaltılmasını ödüllendirirken, izin piyasaları emisyonları caydırır. İkinci türün en iyi örneği, Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi'dir; bu sistemde, sera gazı emisyonlarına ilişkin belirlenen yıllık sınırlama, piyasaya eşdeğer sayıda izin belgesinin ihraç edilmesine yol açar: düzenlemeye tabi kuruluşlar, yıllık emisyonlarına eşdeğer izin belgelerini satın almak ve iade etmek zorundadır. Benzer izin tabanlı üst sınır ve ticaret piyasaları farklı ülkelerde ve bölgelerde yaygınlaşmakta olup, karbon fiyatlandırmasının gerekli ölçekte karbonsuzlaşmayı sağlayıp sağlayamayacağı gibi, kredi piyasaları da karşılaştıklarından farklı zorluklarla karşılaşmaktadır.⁷

9. Bu raporda Özel Raportör, karbon kredisi piyasalarına odaklanmaktadır; bu karbon kredilendirme mekanizmaları (devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar veya özel kuruluşlar), "azaltımları" (gerçekleşmemiş tahmini sera gazı emisyonları) veya "giderimleri" (emilen tahmini sera gazı emisyonları) sertifikalandırmaktadır. Bunlar, her biri bir ton karbondioksit (CO₂) eşdeğerini temsil eden ve "karbon kredisi" olarak bilinen ticarete konu birimlerle ifade edilmektedir. Bir referans senaryoya göre emisyonları "azaltan" faaliyetler arasında şunlar yer almaktadır: ormansızlaşmanın önlenmesi, yenilenebilir enerji geliştirme, enerji verimli ocaklar, çöp depolama alanlarından metan yakalama ve yüksek ısınma potansiyeline sahip ozon tabakasını incelten maddelerin imhası. Buna karşılık, emisyonları "gideren" faaliyetlerin ise, doğa temelli çözümler (ormanlar, topraklar ve okyanuslar gibi doğal karbon yutaklarının güçlendirilmesi) ve karbon yakalama ve depolamalı biyoenerji ile jeolojik depolamalı doğrudan hava yakalama gibi teknolojiye dayalı çözümler yoluyla, atmosferde halihazırda bulunan sera gazlarını aktif olarak çekmesi beklenmektedir.

10. Karbon kredileri, belirlenen bir metodolojiyi izleyen ve kredi mekanizmasına kayıtlı, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik projenin sahibi olan tarafa bir kredi mekanizması tarafından verilir. Proje

sahibi, genellikle kredilerin kendisine verildiği faaliyetin emisyon azaltımının izlenmesi, raporlanması ve üçüncü taraf doğrulamasının sağlanmasından sorumludur.

11. Çoğu karbon kredisi piyasası, kredilerin alıcılar ve kullanıcılar açısından herhangi bir yükümlülük veya bağlayıcı taahhüt olmaksızın alınıp satılması ve kullanılması anlamında “gönüllü” niteliktedir. Bununla birlikte, karbon kredisi piyasaları, kredilerin (gönüllü olarak üretilmiş olsalar da) yasal bir yükümlülüğe veya bağlayıcı bir taahhüde uymak amacıyla kullanılabildiği “uyum” piyasaları olarak da sınıflandırılabilir.⁸

12. Karbon kredileri farklı amaçlara hizmet edebilir. İster gönüllü ister mevzuata uyum amaçlı olsun, bu krediler, kredinin temsil ettiği azaltım faaliyetinin alıcının başka yerlerde neden olduğu emisyonların iklim üzerindeki etkisini telafi ettiği varsayımıyla bir dengeleme aracı olarak kullanılabilir. Bazı karbon kredileri, fosil yakıtların kullanımına yönelik ekonomide bir fiyat oluşturmayı amaçlayan bir kamu politikası olan karbon fiyatlandırmasıyla bağlantılıdır. Bu krediler, ulusal karbon fiyatlandırma yükümlülüklerine uymak veya bir karbon vergisinin, emisyon ticareti sisteminin, emisyon telafi sisteminin (Uluslararası Havacılık için Karbon Telafi ve Azaltım Programı gibi) ya da ulusal olarak belirlenen katkı hedeflerinin ekonomi üzerindeki etkilerini azaltmak için kullanılabilir. Fiyatları, işlem gördükleri her pazardaki uyum fiyatlarıyla bağlantılıdır ve çevresel bütünlükleriyle yalnızca kısmen ilişkilidir.

13. Sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda yasal bir yükümlülüğü olmayan bir birey, şirket veya başka bir kuruluş tarafından gönüllü telafi amacıyla kullanıldığında, karbon kredileri “net sıfır” veya “karbon nötrlüğü” gibi gönüllü bireysel veya kurumsal taahhütlerin yerine getirilme maliyetini düşürmeye hizmet eder. Bunun temel dayanağı, şirketlerin kredi bedelini ödemekten kaçınmak ve dolayısıyla maliyetleri düşürmek amacıyla daha temiz veya daha düşük emisyonlu üretime geçecekleri, bu arada da karbon yutaklarının korunmasına veya daha temiz teknolojilere geçişin desteklenmesine yatırım yapacaklarıdır. Ayrıca, karbon kredileri, herhangi bir karbon nötrlüğü iddiası olmaksızın, iklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesine katkı sağlamak amacıyla piyasadaki geri çekilebilir. Her iki durumda da bu kredilerin bir finansman kanalı olarak işlev görmesi beklenmektedir; ancak bu tür finansman akışları, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde yer alan “iklim finansmanı” tanımına uymamaktadır.⁹

14. Bazı uzmanlar, gönüllü karbon piyasalarının artık iyi belgelenmiş kusurlarının önemini küçümseme eğilimindedir; bunun yerine, uyum piyasaları için uygun düzenlemeler oluşturma fırsatlarına odaklanmaktadır. Bunun nedeni, gönüllü karbon piyasalarının ekonomik açıdan uyum piyasalarına kıyasla çok daha küçük olmasıdır (yılda 1 milyar dolar karşı yılda 100 milyar dolar).¹⁰ Bununla birlikte, bu raporda Özel Raportör,

gönüllü karbon piyasalarının Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi¹¹ kapsamında benimsenen yaklaşımları ne ölçüde “zayıflatılabileceğini” incelemektedir; çünkü:

(a) Gönüllü piyasalar ile uyum piyasaları arasında bir dereceye kadar örtüşme bulunmaktadır ve ilkinde bilinen sorunların ikincisini etkilemesinin ne ölçüde etkili bir şekilde önlendiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir;

(b) Gönüllü karbon piyasaları, sıkı bir şekilde düzenlenmiş uyum piyasalarını da etkileyen ve düzenleme yoluyla çözölemeyen yapısal sorunlara işaret etmektedir;¹²

(c) Gönüllü karbon piyasaları, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve insan haklarının korunması gibi kapsamlı bir bakış açısıyla uyum piyasalarının tasarlanması ve etkinliğinin izlenmesi sırasında dikkate alınması gereken insan hakları endişeleri (örneğin, arazi birikimi ile ilgili) yaratmaktadır.

Paris Anlaşması

15. Paris Anlaşması, ulusal olarak belirlenen katkıların uygulanmasını desteklemek ve hedefleri yükseltmek amacıyla, hem gönüllü hem de uyum piyasalarının tasarım unsurlarını kullanmaktadır.¹³ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne ek Kyoto Protokolü kapsamındaki piyasa temelli mekanizmalardan edinilen deneyimlere dayanarak,¹⁴ Paris Anlaşması, “uluslararası düzeyde aktarılan azaltım sonuçları” olarak adlandırılan kredilerin oluşturulması için iki yol belirlemiştir; bu krediler daha sonra merkezi bir kayıt sistemine eklenecek ve bir uyum planının parçası olarak ulusal olarak belirlenen katkıların gerçekleştirilmesine yönelik hesaplamalarda dikkate alınacaktır.

1. İkili iş birliği yaklaşımları (Paris Anlaşması’nın 6.2. maddesi)

16. Katılımcı Devletler, uluslararası düzeyde aktarılan azaltım sonuçlarının aktarımına ilişkin usul ve kuralları ikili veya çok taraflı anlaşmalar yoluyla belirler. Bu ülkeler arası anlaşmaların şunları sağlaması beklenmektedir: sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve çevresel bütünlüğü ile şeffaflığı güvence altına almak; çifte sayımı önlemek ve Paris Anlaşması Taraflar Toplantısı olarak görev yapan Taraflar Konferansı tarafından kabul edilen ve katılımcı Taraflarca onaylanan kılavuz ilkelerle tutarlı olmak. Devletler, alıcı ve satıcı ülkeler arasında emisyon azaltımlarının çifte sayılmasını önlemek amacıyla ev sahibi ülke tarafından tüm kredilere karşılık gelen bir düzeltme (ulusal olarak belirlenen katkıların kapsamındaki başarılarından düşülmesi) yapıldığı sürece, farklı kredi türlerini uluslararası düzeyde aktarılan azaltım sonuçları olarak tanımda önemli bir esnekliğe sahiptir. Başka bir deyişle, uluslararası düzeyde aktarılan azaltım sonuçları, bunların

temelini oluşturan ulusal olarak belirlenen katkılar kadar “sağlamdır”.¹⁵ Taraflar, kredileri dönüştürme konusunda anlaşabilirler.

Gönüllü standartlar kapsamında üretilen azaltım sonuçlarını uluslararası transfer edilebilir azaltım sonuçlarına dönüştürmek ve bunları transfer etmek için, taraflar özel bir ikili program oluşturabilir veya 6.4. madde kapsamında sertifikalandırılmış kredileri kullanabilirler.

17. Bu esneklik nedeniyle, daha adil koşullar veya daha sıkı koruma önlemleri için müzakere eden ev sahibi ülkeler, kredileri yarı fiyatına veya ek koruma önlemleri olmaksızın satmaya istekli ülkelere karşı rekabet açısından dezavantajlı bir duruma düşebilir. Alıcılar, adil şartlar yerine daha düşük fiyatları tercih edebilirler; bu da eşitlik ve uzun vadeli izlemeyi bir ön koşul olmaktan çıkarıp bir maliyet yüküne dönüştürebilir.¹⁶

18. 6.2. maddenin ademi merkezîyetçi yapısı, katılımcı ülkelerin yalnızca olumsuz etkileri nasıl önlediklerini bildirmelerini gerektirmektedir. Bağımsız bir şikâyet mekanizması zorunlu değildir. Bir Birleşmiş Milletler teknik inceleme ekibi, sınırlı bir yetki kapsamında faaliyet göstermekte olup, incelenen faaliyetlerin sosyal veya çevresel bütünlüğünü sorgulama yetkisine sahip değildir. Bu çerçeve altında imzalanan birçok ikili anlaşma kamuya açıklanmamaktadır; bu da potansiyel insan hakları etkilerinin kamuoyu tarafından denetlenmesini engellemektedir. Olumsuz etkilenen toplulukların yararlanabileceği telafi yolları, kredilerin hukuki niteliği ve hukuki koruması konusunda bazen netlikten yoksun olan¹⁷ ve uygulama kapasiteleri farklılık gösteren¹⁸ çeşitli ulusal yasal çerçeveler tarafından belirlenmektedir.

19. Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Örgütü, kayıt sistemlerinin parçalanmışlığını ve doğrulama süreçlerindeki standardizasyon eksikliğini, kredi değer zinciri genelinde hesap verebilirliği belirsizleştiren ağırlaştırıcı faktörler olarak tanımlamaktadır.¹⁹ Sivil toplum, projelerin fiili performansı ve karbon akışlarının ölçülmesi ile ilgili süregelen belirsizliklere karşı uyarıda bulunmakta; bildirilen birçok kredinin iklim etkisini aşırı derecede abarttığı veya belirtilen hedeflerine ulaşamadığı belirtilmektedir.²⁰

2. Paris Anlaşması kredi mekanizması (Paris Anlaşması’nın 6.4. maddesi)

20. Paris Anlaşması’na taraf olan tüm ülkeler tarafından yürütülen faaliyetlerden uluslararası düzeyde aktarılabilir azaltım sonuçları elde etmek amacıyla merkezi bir kredi mekanizması oluşturulmuştur. Bu mekanizma, metodolojileri ve kredi ihracını denetlemek üzere küresel bir denetim organını²¹, bir itiraz ve şikâyet prosedürünü ve bir sürdürülebilir kalkınma aracını içermektedir.

21. Mekanizmanın kurallarının ulusal idare hukukuna entegre edilmesi, özellikle çevre etki değerlendirmeleri ve proje katılımcılarının ötesine uzanan kamu istişareleriyle ilgili gereklilikler açısından benzeri görülmemiş

zorluklar yaratmaktadır. Ayrıca, ev sahibi ülkelerin küresel paydaşlarla istişareleri sırasında sunulan görüşleri dikkate almakla yükümlü olmadıkları görülmektedir.²² Bu belirsizlikler, Uluslararası Adalet Divanı tarafından açıklığa kavuşturulduğu üzere, devletlerin iklim yükümlülüklerinin bir parçası olarak halkın katılımı ve çevresel etki değerlendirmeleriyle ilgili insan hakları yükümlülükleri ([A/80/187](#)) konusunda endişelere yol açmaktadır.

22. Sürdürülebilir kalkınma aracının, esas olarak bir proje risk yönetimi aracı olarak işlev gördüğü ve insan hakları konusunda diğer uluslararası gönüllü piyasa standartlarına kıyasla daha zayıf güvence sağladığı tespit edilmiştir. Bu standart, zararlı projelerin hayata geçirilmesini engelleyecek eşik değerler belirlemez; bunun yerine, toplulukların yararlanabileceği koruma kapsamını tanımlamak için, uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu olsun ya da olmasın, ulusal yasal çerçevelere dayanır.²³

23. Şikâyet süreci, yalnızca Birleşmiş Milletler'in resmî dillerinde yapılan başvuruları kabul etmektedir. Sürecin tek çalışma dili İngilizce olduğundan, bu durum birçok etkilenen topluluk için erişilebilirliği kısıtlamaktadır. Denetim organının takdirine bağlı olarak ücret muafiyeti verilmediği sürece, süreç 30.000 dolarlık bir maliyet gerektirir ve bu durum, savunmasız gruplar için bir endişe kaynağıdır. Uygunluk kriterleri dardır ve doğrudan olumsuz etkilerden mustarip, coğrafi olarak önemli bir varlığa sahip bireyler veya gruplarla sınırlıdır. Tavsiyeler bağlayıcı değildir ve maddi tazminatı kapsamaz. Süreç, uluslararası insan hakları standartlarıyla birçok tutarsızlık içermektedir ve denetim organından bağımsızlık garantisi sunmamaktadır.²⁴

III. Etki azaltmanın etkinliği

24. Karbon kredilerinin azaltım potansiyeline ilişkin ciddi endişeleri ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır ⁽²⁵⁾; bu endişeler genellikle "çevresel bütünlük" metodolojilerinde yapılan düzenlemeler yoluyla ele alınmıştır. Bu düzenlemeler arasında şunlar yer almaktadır: ekleme ilkesi; kalıcılık ve sızıntı; ihtiyatlı muhasebe; izleme, raporlama ve doğrulama; çifte sayımın önlenmesi; 1,5 °C sıcaklık hedefiyle tutarlılık; ve kilitlenme durumunun önlenmesi. Bununla birlikte, karbon kredisi piyasalarının mevcut en iyi bilimsel bulgularla uyumlu olup olmadığının ve fosil yakıtlardan uzaklaşmayı geciktirip geciktirmediğinin ([A/HRC/59/42](#)) açıklığa kavuşturulması gerekmektedir; zira azaltım hedefine ulaşmada yapısal bir başarısızlık, devletlerin önemli iklim zararlarını önleme ve sağlıklı bir çevre hakkını koruma konusundaki sıkı özen yükümlülüğüne aykırı olacaktır. Bu amaçla Özel Raportör, bu raporda, karbon kredileriyle ilgili teşvik yapısı bağlamında azaltımın etkinliğini destekleyen yapısal tasarım ve

varsayımlara, bu sistemin aşırı karmaşıklığı ve parçalanmışlığının²⁶ sonuçlarına ve farklı emisyonların eşdeğerliği konusundaki yanlışlara odaklanmaktadır.

A. Ters teşvik yapısı

25. Karbon kredileri, emisyonlara parasal bir değer biçmenin maliyetlerini içselleştirdiği ve aktörlerin zararı azaltması için teşvikler yarattığı²⁷ varsayımına dayanır; ayrıca, telafi mekanizmalarının kullanımının artık emisyonlarla sınırlı olduğu ve karbon fiyatlandırmasının gerçek ekolojik kıtlığı yansıttığı varsayımı da bu yapının temelini oluşturur. Karbon kredileri, emisyonlara parasal bir değer biçmenin maliyetleri içselleştirdiği ve aktörler için zararı azaltmaya yönelik teşvikler yarattığı²⁷ varsayımına dayanır; ayrıca, telafi mekanizmalarının kullanımının artık emisyonlarla sınırlı olduğu ve karbon fiyatlandırmasının gerçek ekolojik kıtlığı yansıttığı varsayımı da bu sistemin temelini oluşturur. Ancak, yüksek bütünlüklü faaliyetler, daha muhafazakâr referans değerler ve daha sıkı çevre ve insan hakları koruma önlemleri uyguladıkları için düşük bütünlüklü faaliyetlere kıyasla daha az kredi üretme eğilimindedir; bu da, düşük bütünlüklü faaliyetlerin bol ve ucuz arzının kullanılmasına karşı rekabet açısından bir dezavantaj oluşturur²⁸; her ne kadar bu arz, yasal ve itibar riskleri taşısa da.

26. Karbon kredisi piyasaları, büyük ölçüde operatörler, proje geliştiriciler, hükümet yetkilileri, müzakereciler, akademisyenler ve teknik uzmanlardan oluşan nispeten küçük bir toplulukla sınırlıdır; bu topluluğun mali teşvikleri, çevresel bütünlükten ziyade hacmi sistematik olarak ön plana çıkaran kredi ihracı ve satışıyla uyumludur. Emisyon azaltımlarını tahmin etmek için kullanılan metodolojiler, genellikle bunları kredi üretmek amacıyla uygulayan kuruluşlar tarafından geliştirilirken, proje geliştiriciler ise kredi ihracını en üst düzeye çıkararak mali fayda sağlar. Denetçiler, geliştiriciler tarafından işe alınır ve ücretleri de onlar tarafından ödenir; faaliyet gösterebilmeleri için kayıt sisteminin onayına bağlıdır. Öte yandan, standart belirleme kurumları da mali açıdan kredi başına ihraç ücretlerine bağımlıdır. Bu dinamikler bir araya geldiğinde, aşırı kredi tahsisini pekiştirir.²⁹ Sistemin piyasa odaklı yapısı, itibar risklerinin kredilere olan talebi zayıflatabileceği için, usulsüzlüklerin veya yetersiz performansın açıklanmasını da engelleyebilir.³⁰ 6.4. madde kapsamındaki doğrulama kuruluşları bile doğrudan proje geliştiricileri tarafından seçilmekte ve ücretleri onlar tarafından ödenmektedir; bu durum, gelecekteki iş fırsatlarını güvence altına almak amacıyla değerlendirmelerin daha az titiz yapılacağı riskini doğurmaktadır.³¹

27. Buna ek olarak, parçalanmış piyasalarda, karbon piyasaları yoluyla ele

alınacak emisyon miktarına ilişkin küresel ve bağlayıcı bir sınırın bulunmaması durumunda – doğrudan emisyon azaltımlarının aksine – kredilerin yalnızca “artık emisyonları” (yani, gerçekleştirilebilir en yüksek düzeyde emisyon azaltımlarından³² sonra kalan emisyonları) temsil ettiğine dair bir garanti yoktur.³³ Karmaşık ve parçalanmış piyasalar, ülkeleri ve proje geliştiricileri maliyetleri en aza indirip kredi hacimlerini en üst düzeye çıkaran sertifikalandırıcılar aramaya teşvik eden bir teşvik yapısı yaratır. Alıcılar, farklı fiyatlarla kredi üreten çeşitli proje geliştiricilerle ilgili bilgi asimetrisi ve sistem içinde seçilen devlet dışı akredite kuruluşlar tarafından yürütülen doğrulama ve onay faaliyetleri nedeniyle, yüksek kaliteli ve düşük kaliteli kredileri etkili bir şekilde ayırt edemezler. Ayrıca, alıcılar yükümlülüklerine uymayı önceliklendirebilir veya gönüllü iklim taahhütlerini mümkün olan en düşük maliyetle yerine getirebilir. Düzenleyiciler bile düşük kaliteli kredilerin arzını artırmaya yöneliktir, çünkü “düşük kredi arzı, sistemin başarısızlığının bir işareti olarak kabul edilir”.³⁴

28. Belirsizlik aynı zamanda ödeme istekliliğini azaltır ve sistematik olarak daha ucuz, daha düşük kaliteli kredilerin tercih edilmesini sağlar. Birbirinden farklı hükümet bütünlük çerçeveleri piyasadaki sürtüşmeleri artırır, denetimi zorlaştırır ve piyasaların gelirleri gelişmekte olan ülkelere aktarma potansiyelini azaltır.³⁵ Faaliyetlerin, çıkarların ve bütünlük kılavuzlarının çoğalması, genellikle tam olarak anlamadıkları taleplere maruz kalan politika yapıcılarını zor durumda bırakırken, ulusal düzeyde karbon kredilerinin yönetimiyle ilgili beceri ve bilgi birikimi hâlâ gelişme aşamasındadır.³⁶ Standartlaştırılmış ihraç ve sertifikasyon yaklaşımları, daha az kaynağa sahip aktörleri piyasa faydalarından mahrum bırakan daha yüksek işlem maliyetlerine yol açmaktadır.³⁷

B. Eşdeğerlik yanılgısı

29. Karbon kredileri, karbon türleri ve depolama süreleri arasındaki niteliksel farklılıklara rağmen, çeşitli ekosistemlerin ve heterojen endüstriyel süreçlerin ton CO₂ eşdeğeri cinsinden ifade edilen tek bir ölçü birimine indirgenmesi gibi muhasebe kurgularına dayanmaktadır.³⁸ Bu durum, Uluslararası Adalet Divanı tarafından açıklığa kavuşturulduğu üzere, devletlerin özen yükümlülüklerinin temelini oluşturan mevcut en iyi bilimsel bulgulara dayanarak tartışmaya açıktır.

30. Aşırı hava olayları ve orman yangınları gibi iklim değişikliğinin kendisinin yarattığı etkiler, karbon depolamasını tersine çevirebilir ve azaltım faydalarını ortadan kaldırabilir. Ayrıca, bazı bölgelerde doğal kara ve okyanus karbon yutaklarının CO₂ emme kapasitesi zayıflamaktadır.³⁹ Bu konular genellikle karbon uzaklaştırma faaliyetlerine ilişkin “kalıcılık” metodolojileri kapsamında ele alınmaktadır. Ancak bağımsız araştırmalar,

bu doğal kırılganlıklar dikkate alındığında karbon kaybının gerçek riskinin proje metodolojilerinde varsayıldığından 10 kat daha yüksek olduğunu ve proje sertifikalandırıcıları tarafından oluşturulan kalıcılık tamponları gibi güvence mekanizmalarının, risklerin büyüklüğü göz önüne alındığında, yetersiz kaldığını ortaya koymuştur.⁴⁰

31. Eşdeğerlik, salınan bir ton CO₂ ile salınmayan bir ton CO₂ arasında, ne zaman ve nerede salınmadığıyla ilgili farklılıkları ve belirsizlikleri dikkate almaz.⁴¹ Bu durum, doğa-iklim etkileşimlerindeki çeşitliliği ve doğa-iklim bağıyla ilgili farklı insan etkileşimlerini belirsizleştirir; dolayısıyla, uluslararası iklim rejiminin (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, madde 2) merkezi konusu olan “iklim sistemine yönelik tehlikeli antropojenik müdahale” ile özellikle yerel bilgiye ve Yerli bilime dayanan nesiller arası bakım ilişkileri arasındaki ayrımı zayıflatır. Bu konular genellikle “sızıntı” (bir proje alanında önlenen emisyonların başka bir yere kaydırılması ve bunun sonucunda iklim azaltım sonucunun azalması veya ortadan kalkması) ile ilgili metodolojilerin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Ancak sızıntı hesaplaması, bağlama özgü olması ve sağlam bir bilimsel temele sahip olmaması nedeniyle zordur⁴²; ön modeller, ekosistem bozulmasına yol açan sosyoekonomik ve bölgesel faktörleri hafife almaktadır.⁴³

32. Bu raporun hazırlanmasında görüş alınan uzmanlar, karbon kredilerinin genellikle biyolojik çeşitliliği, toksik kirliliği veya toprak ve okyanus sağlığını dikkate almadan, çevresel bütünlüğün dar bir kavramına odaklandığını doğruladılar. Doğaya dayalı yaklaşımların çevreye zarar verdiği bildiriliyor; yerli olmayan türlerin tek tür olarak yetiştirilmesi yerel ekosistemleri olumsuz etkilerken, tarım kimyasallarının kullanımı toksik kirliliğe yol açarak toprağa, suya, hayvan yaşamına ve bitkilere daha fazla zarar veriyor.⁴⁴ Bu tür yaklaşımlar, karbon stoklarını bozup iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik sonuçları zayıflatırken, aynı zamanda Yerli Halkların ve köylülerin insan hakları ile nesiller arası bilgi sistemleri üzerinde de olumsuz bir etki yarattı.⁴⁵

33. Diğer tutarsızlıklar arasında, iklim etkilerinin hafifletilmesi ile iklim sistemi üzerindeki olumlu etkiler arasındaki zaman aralığının fazla tahmin edilmesi ve karbon döngüsüyle (atmosferde, karasal ve su ekosistemlerinde karbon akışı) uyumsuzluklar yer almaktadır. Sonuç olarak, karbon kredileri emisyonların azaltılmasını değil, yalnızca emisyon artış hızının yavaşlamasını ifade ediyor olabilir.⁴⁶

C. Fosil yakıtlardan vazgeçme konusunda harekete geçmenin geciktirilmesi

34. Karbon kredisi kullanan ilk 50 şirketin dörtte üçü büyük fosil yakıt üreticileri ve otomobil üreticileridir.⁴⁷ Gıda Hakkı Özel Raportörü, Shell’in karbon dengeleme projelerine yaptığı yatırımların şirketlerin arazi

üzerindeki kontrolünü pekiştirdiğini belgelemiştir (A/HRC/60/33 ve A/HRC/61/51). Fosil yakıtları “temiz” veya “karbon nötr” olarak göstermek için karbon dengeleme mekanizmalarının kullanılması, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik çabaları caydırmaya⁴⁸ ve dezenformasyona katkıda bulunmaktadır. Bir Birleşmiş Milletler üst düzey uzman grubu, devlet dışı aktörlerin yeni fosil yakıt kaynakları inşa etmeye veya bunlara yatırım yapmaya devam ederken “net sıfır” olduklarını iddia edemeyeceklerine karar vermiştir.⁴⁹

35. Bu endişeler hem teknolojiye dayalı hem de doğaya dayalı karbon kredileriyle ilgilidir. İkincisiyle ilgili olarak, fosil yakıt emisyonlarını telafi etmek amacıyla ormanlardan kaynaklanan karbon emisyonlarının azaltılması, karbonu kalıcı depolama alanlarından kısa süreli bir karbon döngüsüne aktarmakta ve bu durumda karbonun atmosfere salınma riski ortaya çıkmaktadır. Toprağın atmosferden CO₂’yi uzaklaştırma ve depolama kapasitesi son derece sınırlıdır ve henüz yakılabilecek fosil yakıt stoklarıyla karşılaştırıldığında “önemsiz” düzeydedir.⁵⁰ Ayrıca, fosil yakıt emisyonlarının anında salınması ile biyolojik karbonun çok daha yavaş ve son derece belirsiz bir şekilde emilmesi arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır.⁵¹ Genel olarak, fosil yakıt emisyonları, arazi kaynaklı karbon tutma yoluyla bire bir oranında dengelenmemektedir.⁵²

36. Teknolojiye dayalı kredilerle ilgili olarak, negatif emisyon teknolojilerinin azaltım potansiyeli, bu teknolojilerin şu anda geniş ölçekte uygulanabilir olmaması nedeniyle sıklıkla abartılmaktadır.⁵³ Ayrıca bu teknolojiler son derece maliyetlidir ve enerji yoğunudur.⁵⁴ Buna ek olarak, “büyük ölçekli karbon yakalama ve depolama pilot projelerinin teknik ve ekonomik başarısızlığı, 30 yıllık bir süre içinde bu projelerin yüzde 78’inin iptal edilmesine veya ertelenmesine yol açmıştır”.⁵⁵ 2024 yılında kurulan Gönüllü Karbon Piyasası Bütünlük Konseyi, fosil yakıtlarla doğrudan bağlantılı belirli kategorilerin “yüksek bütünlük” etiketi için uygun olmadığını belirlemiştir; buna, gelişmiş petrol geri kazanımı için kullanılan karbon yakalama ve depolama gibi fosil yakıt çıkarılmasını doğrudan artıran faaliyetler ile azaltılmamış kömür-elektrik üretimi ve geleneksel fosil yakıtlı ulaşım faaliyetleri dahildir.⁵⁶ Öte yandan, 6.4. madde uyarınca, sızıntı değerlendirmesinde rakip kaynak kullanımlarını dikkate alma zorunluluğu, mevcut en iyi bilimsel bulguların aksine, fosil yakıtların yaygınlaştırılmasına uygulanmamaktadır.^{57, 58}

37. Uluslararası Adalet Divanı’nın da belirttiği üzere, fosil yakıtlarla ilgili genişleme, üretim, tüketim ve sübvansiyonlar, ilgili devlete atfedilebilecek uluslararası hukuk açısından hukuka aykırı davranışlar teşkil edebilir. Uluslararası insan hakları perspektifinden bakıldığında, devletler, yurt içinde ve uluslararası iş birliği yoluyla fosil yakıtlardan vazgeçme önlemlerine öncelik vererek, fosil yakıtların yaşam döngüsünün öngörülebilen, ciddi ve nesiller arası insan hakları etkilerini önlemelidir

(A/HRC/59/42). Dolayısıyla devletler, fosil yakıtlara bağımlılığın devam etmesine olanak tanıyan karbon kredilerinden kaçınmalıdır.

D. Ekleme ve hırs

38. Ekleme ilkesi, özellikle kaçınma faaliyetleri için, karbon kredilerinden elde edilen mali kaynakların, piyasa fiyatları, devam eden teknolojik gelişmeler, mevcut mevzuat veya ev sahibi ülkedeki ulusal olarak belirlenen katkılar tarafından tetiklenebilecek azaltım önlemleri yerine, ek iklim eylemlerini teşvik etmesini sağlamak amacıyla bir gerekliliktir. İlgili metodolojiler, projenin olmaması durumunda neler olabileceğini tahmin eden varsayımsal senaryolara dayanmaktadır. Bu metodolojiler, öznel bir referans noktasına dayandıkları için ampirik yöntemlerle hiçbir zaman nesnel olarak doğrulanamazlar; bu da proje destekçileri ve geliştiricilerinin bu hesaplamaları yaparken önemli ölçüde takdir yetkisine sahip olmaları nedeniyle şeffaflık ve hesap verebilirlik sorunlarına yol açmaktadır.⁵⁹

39. Ancak daha temel bir bakış açısıyla, ekleme ilkesi, Uluslararası Adalet Divanı'nın şu açıklamasının ışığında yeniden değerlendirilmelidir: Tüm devletlerin, 1,5 °C sıcaklık sınırına yeterli katkı sağlamayı ve ulusal olarak belirlenen katkıları kapsamında mümkün olan en yüksek hedefleri gözetmeyi garanti altına almakla yükümlü oldukları; ayrıca iklim sistemine ciddi zararların önlenmesi için titiz bir özen yükümlülüğüne uygun mevzuat çıkarmakla da yükümlü oldukları belirtilmiştir.

40. Teorik olarak, ekleme ilkesi karbon kredilerini stratejik olarak "ulaşılması zor hedefler"e, yani bir ülkenin mevcut hedef düzeylerinin ötesinde oldukları için henüz ulusal yasal çerçevelere dahil edilmemiş, nispeten yüksek azaltım maliyetlerine sahip veya önemli uygulama engelleri bulunan faaliyetlere yönlendirmelidir.⁶⁰ Buna uygun düzenlemeler, ev sahibi ülkelerin uluslararası kredi alıcılarına yalnızca daha yüksek maliyetli azaltım faaliyetlerini sunmaları için teşvikler yaratır.⁶¹ Ancak uygulamada, ekleme ilkesi, düzenleyici zayıflıkları ödüllendiren ve ulusal olarak belirlenen katkıların (NDC'ler) ile ulusal mevzuatın kademeli olarak güçlendirilmesini engelleyen ters bir teşvik işlevi görebilir: Bir ülkenin iç düzenleyici çerçevesi ne kadar güçlü olursa, "ek" ticarete konu edilebilir krediler üretme alanı o kadar daralır.⁶² Ulusal olarak belirlenen katkıları (NDC'leri) "olağan seyrine" yakın olan ülkeler, kendi uyum yükümlülüklerine yönelik riski en aza indirerek uluslararası olarak aktarılan azaltım sonuçlarını satabilirler. Piyasanın finansal mantığı bu sorunu daha da karmaşık hale getirir.

Uluslararası olarak devredilen azaltım sonuçları, genellikle buna karşılık gelen bir ayarlama yapılmamış kredilere kıyasla daha yüksek fiyatlara sahip olduğundan, ülkeler ulusal olarak belirlenen katkıları konusunda hedeflerini yükseltme konusunda mali bir caydırıcıyla karşı karşıya

kalmaktadır; zira daha sıkı hedefler, satışa sunulan fazla azaltım miktarını ve dolayısıyla potansiyel gelirlerini azaltacaktır.⁶³ Rekabet dinamikleri, yapısal olarak daha zayıf düzenleyici çerçeveleri desteklemektedir. Uluslararası olarak aktarılan azaltım sonuçlarını arayan alıcılar, farkında olmadan ulusal olarak belirlenen katkıları daha az iddialı olan ülkeleri tercih edebilirler; zira bu ülkeler, satıcı ülke için uyumsuzluk riskinin düşük olduğu ucuz kredilerden daha geniş bir arz sunmaktadır. Bu durum, “normatif sızıntı” riski olarak değerlendirilmiştir,⁶⁴ ki bu, yapısal bir sorun olmaktan ziyade metodolojik bir sorundur.

41. Acil yatırıma ihtiyaç duyan ülkeler, uzun vadeli stratejiler ve yeterli mevzuat ile çerçeveler oluşturulmadan karbon kredilerini onaylama baskısıyla karşı karşıya kalabilir; bunun sonucunda daha maliyetli azaltımları kendi başlarına finanse etme zorluğuyla karşılaşabilir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yaygın düzenleme eksikliklerinden bazıları şunlardır: uluslararası olarak aktarılan azaltım sonuçlarına ilişkin yasal bir tanım ve statünün bulunmaması; buna karşılık gelen bir uyum çerçevesinin eksikliği; karbon mülkiyeti konusunda çözülmemiş sorular, karbon kredilerini onaylamak ve izlemek için yetersiz altyapı ve/veya uluslararası işlemlerin ulusal emisyon ticareti programlarıyla nasıl ilişkili olduğu konusunda yeterince netlik olmaması.⁶⁵ Birçok gelişmekte olan ülkede yeterince ayrıntılı sera gazı envanterleri bulunmamaktadır; bu durum, ilk envanterlerde yeterince yansıtılmamış azaltımlara ilişkin ayarlamalar uygulandığında, ulusal azaltım çabalarını cezalandıran hesaplama hatalarına yol açabilir. En az gelişmiş ülkeler ve küçük ada gelişmekte olan devletler, sınırlı mali ve teknik kapasiteleri nedeniyle 6. maddenin uygulanmasında diğer ülkelere kıyasla çok daha büyük zorluklarla karşı karşıyadır⁶⁶ ve bu nedenle, uyumun kolaylaştırılması amacıyla merkezi incelemelere toplu olarak katılmalarına izin verilmektedir.⁶⁷ Referans seviyeler, yeni ulusal politika ve önlemleri yansıtacak şekilde düzenli olarak güncellenmezse, uzun vadeli taahhütler uyum politikası alanını da kısıtlar: bir ülke, yasal olarak zaten gerçekleştirmiş olması gereken sonuçları kredilendirme ve aktarma riskiyle karşı karşıya kalır; bu da, gelecekteki politika alanını daha da daraltan bir “aşırı satış” durumuna yol açar.⁶⁸ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı’nın yirmi dokuzuncu oturumu öncesindeki tartışmalar, ulusal hedeflerini korumak amacıyla daha önce verilmiş izinleri iptal etme veya değiştirme esnekliği arayan “satıcı” ülkeler ile bu tür bir iptal edilebilirliğin piyasadaki hukuki kesinliği zedeleyeceğinden endişe duyan “alıcı” ülkeler ve yatırımcılar arasındaki gerilimleri de yansıtmıştır.⁶⁹ İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması konusunda hedeflerini yükseltmek amacıyla mevzuatlarını güncelleyen ve bu sayede sağlıklı bir çevre hakkını daha iyi korumak için yabancı yatırımların değerini düşüren ev sahibi ülkeler için, yatırımcı-devlet uyumsuzluklarının çözümüyle ilgili riskler de ortaya çıkabilir (A/78/168).

E. Çevresel bütünlüğün bir parçası olarak bilgi bütünlüğü

42. Şeffaflık eksikliği, sürekli gündeme gelen bir endişe konusudur. Proje belgelerine ve temel varsayımlara ilişkin bilgilere erişimin resmî ve içerik açısından kısıtlanması, hem teknik uzmanların hem de kamuoyunun bu konuları inceleyebilmesini engelliyor ve bilgi edinme, bilim, karar alma sürecine katılım, adalete erişim ve sağlıklı bir çevre haklarını zedeliyor (A/79/176). Bu bilgi eksiklikleri aynı zamanda kurumsal alıcıları ve aracıları denetimden koruyor ve düzenleyici kurumların ve yaptırım yetkililerinin özel aktörleri etkin bir şekilde denetleme yeteneğini sınırlıyor; bu durum, Uluslararası Adalet Divanı tarafından açıklığa kavuşturulan devletlerin iklim yükümlülüklerine ilişkin sıkı durum tespiti sürecinin temel bir bileşenidir. Toplamda bakıldığında, şeffaflık eksikliği, öngörülebilir çevresel ve insan hakları zararlarını önlemeye yönelik en güçlü garantiyi sağlayan iklim önlemlerine mevcut kaynakların azami düzeyde etkin bir şekilde ayrılıp ayrılmadığını değerlendirmek için demokratik süreçlerin önündeki yapısal bir engeldir (A/79/176 ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 27 (2025) sayılı genel yorumu).

43. Küresel düzeyde, Paris Anlaşması'nın 6. maddesi kapsamındaki karar alma süreci, sivil toplumun erişimiyle ilgili uzun süren müzakerelerle ilerlemiştir; eleştiriler, istişarelerde yeterince şeffaflık sağlanmadığını, müzakere metinlerinin sınırlı erişilebilirliğini ve önemli kararların kamuoyunda kapsamlı bir tartışma yapılmadan kabul edildiğini işaret etmektedir.⁷⁰ Bu birikmiş şeffaflık eksiklikleri, herkesin bilgiye erişim hakkını zedeleyen sistemik bilgi asimetrilerine katkıda bulunmakta ve uluslararası karbon kredilendirme mekanizmaları genelinde hesap verebilirlik ile hakların korunması imkânlarını zayıflatmaktadır.

44. Genel olarak, karbon kredilerinin iklim değişikliğini azaltma konusundaki etkinliğine ilişkin kanıtlar hâlâ belirsizdir.⁷¹ Devletler, etkinliği bilimsel olarak kanıtlanmamış karbon kredilerine güvenerek veya şirketlerin bunları kullanmasına izin vererek, önemli çevresel zararı önleme yükümlülüklerini ihlal ediyor olabilirler. Devletler, sistematik etkisizliğe dair sağlam kanıtlar olduğunda, izinleri askıya almak ve belirli kredi türlerini ulusal hedeflerin karşılanmasında dikkate almamak da dahil olmak üzere, acilen düzeltici önlemler almalıdır.⁽⁷²⁾

IV. Finans, teknoloji ve eşitlik

45. İklim eylemi için finansman yaratmak, karbon kredilerinin temel gerekçelerinin bir parçasıdır: Bu krediler, iklim eylemi ve sürdürülebilir kalkınma için ek kaynaklar seferber ederken maliyet etkin bir azaltım sağlayabilmeleri gerekçesiyle meşrulaştırılmaktadır. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar

Konferansı'nın yirmi dokuzuncu oturumu, iklim finansmanı konusundaki yeni toplu nicel hedefin, Paris Anlaşması'nın 9. maddesi kapsamında karbon kredisi gelirlerini iklim finansmanı olarak kabul etmediğini netleştirmiştir.⁷³ Dolayısıyla, Uluslararası Adalet Divanı tarafından açıklığa kavuşturulduğu üzere, gelişmiş devletlerin uluslararası çevre ve insan hakları yükümlülükleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelere finansman, teknoloji ve kapasite geliştirme sağlama konusundaki bağlayıcı yükümlülüklerini, iklim değişikliği bağlamında insan haklarını korumak için mevcut kaynakların azami düzeyde sağlanması yükümlülüğü de dahil olmak üzere, mevcut gıda güvenliği ve enerji egemenliği endişeleri göz önünde bulundurularak, karbon kredilerinden ayırt etmek hayati önem taşımaktadır.⁷⁴ Bununla birlikte, mali kıtlık söylemi, iklim eylemi için tahmin edilen finansman açığının karbon kredileri yoluyla kapatılmasında özel sektör finansmanının rolüne giderek daha fazla vurgu yapılmasına yol açmıştır.⁷⁵ Ancak bir araştırma, özel sermayeyi harekete geçirmek için harcanan her bir ABD doları kamu parası karşılığında, yalnızca 0,25 dolarlık özel yatırımın harekete geçirildiği belirtilmiştir.⁷⁶

46. Karbon kredisi fiyatları; proje türü, konumu, doğrulama standardı ve nihai kullanımın yanı sıra piyasa değerlemelerindeki tutarsızlıklara bağlı olarak büyük farklılıklar gösterebilir ve oldukça dalgalı olabilir. Bununla birlikte, piyasa fiyatları, ev sahibi ülkelere ve topluluklara ulaşan fiili fonlarla pek bir ilişki göstermez. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), karbon kredilerinin en az gelişmiş ülkelere önemli ölçüde ek finansman sağlamadığını belirtmektedir; bunun nedeni, kredilerin geliştirilmesi, izlenmesi, raporlanması, doğrulanması ve kaydedilmesinin yüksek maliyetlerindeki yapısal zayıflıktır; bu maliyetler, bir projenin ürettiği değerin büyük bir kısmını emmektedir.⁷⁷ 2023 yılında, en az gelişmiş ülkelerde karbon kredilerinin yarattığı piyasa değeri 403 milyon dolardı; bu rakam, en az gelişmiş ülkelerin aldığı doğrudan yabancı yatırımların yalnızca yüzde 1,3'ünü ve net resmi kalkınma yardımının (ODA) yüzde 1,1'ini temsil ediyordu; ayrıca, sonraki işlemler yoluyla yaratılan ticari değerden önemli ölçüde daha düşüktü.⁷⁸

47. Bu nedenle uluslararası düzeyde, azaltma veya uyum faaliyetlerinin doğrudan finansmanına değil, azaltmaya katkısı şüpheli olan kapsamlı bir uluslararası karbon kredilendirme altyapısının geliştirilmesine yönelik teknik ve hukuki çabaların ve kamu kaynaklarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

48. Karbon piyasalarının, özellikle teknoloji alanında olmak üzere, diğer uygulama araçlarının sağlanmasına da katkıda bulunması beklenmektedir. Bununla birlikte, UNCTAD, karbon telafisi bağlamında teknoloji transferinin "donanım"ın ötesine geçerek beceri geliştirme veya yönetim sistemlerini de kapsadığına dair kanıtların endişe verici bir şekilde eksik olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, en az gelişmiş ülkelerdeki çoğu işletme, yüksek

ön sermaye maliyetlerini karşılayamadığından, transfer edilen teknolojilerin geniş ölçekte benimsenmesi sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle UNCTAD, ulusal makamların, yabancı ortakların kendi teknolojilerini ihraç etme önceliği ile ulusal yapısal dönüşüm hedefleri arasında bir denge kurmaları ve uzun vadeli kalkınmaya elverişli olmayan teknolojilere bağımlı hale gelmekten kaçınmaları gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadır.⁷⁹ Dolayısıyla, gelişmiş ülkeler, Uluslararası Adalet Divanı'nın açıklamalarına uygun olarak, gelişmekte olan ülkelerin mümkün olan en yüksek hedefleriyle orantılı bir şekilde teknolojik işbirliği yapma konusundaki uluslararası yükümlülüklerini ihlal ediyor olabilirler.

49. Karbon kredilerinin önümüzdeki yedi yıl içinde dört katına çıkması beklendiğinden, ⁸⁰ uluslararası iş birliğindeki bu eksiklikler, hızlanan iklim değişikliği ve iklim finansmanı ile azaltım konusundaki küresel müzakerelerde kaydedilen yetersiz ilerleme bağlamında değerlendirilmelidir. Örneğin, 2023 Birleşik Arap Emirlikleri Sürdürülebilir Tarım, Dayanıklı Gıda Sistemleri ve İklim Eylemi Bildirgesi, yapısal reformlar ve fosil yakıtların aşamalı olarak kullanımdan kaldırılmasına ilişkin taahhütlerden kaçınırken, piyasa temelli yaklaşımlara odaklanmıştır.⁸¹ Ayrıca, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı, 2025 yılında düzenlenen son oturumunda, fosil yakıtların aşamalı olarak kullanımdan kaldırılması veya gıda sistemleri konusunda uzun süredir beklenen kararları almadı ([A/HRC/62/44](#)).

50. Bu gözlemler, uluslararası karbon kredi mekanizmalarının yeni sömürgeciliği temsil ettiğini savunan, giderek genişleyen akademik literatürü desteklemektedir. ⁸² Önemli emisyon üreten ülkeler, piyasa işlemleri yoluyla iklim taahhütlerini daha düşük maliyetle yerine getirirken, iklim değişikliğinden en çok etkilenen, bu durumdan en az sorumlu olan ve karbon kredisi piyasalarına katılabilmek için uluslararası finansmana büyük ölçüde bağımlı olan daha zayıf ülkeler, azaltım yükleri ile buna bağlı sosyal ve çevresel riskleri üstlenmek zorunda kalabilir.⁸³

51. Neokolonyalizm, esas olarak gelişmiş ülkelerdeki işletmecilere yönelik karbon kredilerinden elde edilen faydaların dağılımında kendini göstermektedir. Aslında, izleme, raporlama ve doğrulama, sertifikalandırma ve kayıt işlemlerinin teknik karmaşıklığı, sermaye ve uzmanlığı gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış olan profesyonelleri sistematik olarak avantajlı konuma getirmektedir.⁸⁴ Bu durum, daha fazla koruma önlemi üzerinde yoğunlaşmanın – düzenleyici karmaşıklığı daha da artırarak – bu uçurumu daha da genişletip genişletmeyeceği sorusunu da gündeme getirmektedir.⁸⁵

52. Kuşaklar arası adalet konusunda ciddi endişeler, karbon kredilerinin tarihsel sorumluluğu göz ardı ederken etkili bir azaltım sağlamada yetersiz kalmasından ve karbon kredisi projelerinin genellikle atmosfere salınan

CO₂'nin ortalama ömründen (yaklaşık 120 yıl) çok daha kısa sürmesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁶ Bu tür endişeler, artan servet ve kurumsal güç yoğunlaşmasıyla da ilişkilendirilebilir; bu durum, ekonomik eşitsizliğin derinleşmesine yol açmakta ve siyasi ilginin, kamu finansmanının ve kurumsal kapasitenin sosyal koruma, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması, uyum ve kayıp ile zarara yönelik müdahalelerden uzaklaşmasına neden olmaktadır.⁸⁷ Aşağıda tartışılacağı üzere, tekrarlanan yerel insan hakları ihlalleriyle bağlantılı olarak, yeni sömürgecilik ve nesiller arası ile nesil içi eşitlik konusunda giderek daha sağlam temellere dayanan endişeler ortaya çıkmaktadır.⁸⁸ Uluslararası Adalet Divanı, tüm devletlerin, çocukların ve gelecek nesillerin insan hakları da dahil olmak üzere iklim eylemlerinin uzun vadeli etkilerine gereken önemi vermesi gerektiğini açıkça belirtmiştir (Çocuk Hakları Komitesi'nin 26 (2023) sayılı genel yorumu).

V. Yerel düzeyde tekrarlanan insan hakları ihlallerinin sistemik etkileri

53. Yukarıda açıklanan karbon kredilerindeki sistemik başarısızlıklar, sahadaki insan hakları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir; proje ve yerel düzeylerde ciddi insan hakları ihlalleri kapsamlı biçimde belgelenmiştir (Ek III).⁸⁹ Özellikle, yerinden edilme, mülksüzleştirme ve geleneksel toprakların kullanımına getirilen kısıtlamalar, Yerli Halkların ve köylülerin bilgi ve gıda sistemlerini bozarak gıda güvenliğini tehlikeye atmakta; aynı zamanda yeni ekonomik bağımlılık ve fosil yakıt bağımlılığı biçimleri yaratmaktadır.⁹⁰ Raporlar ve yargı davaları, çevre etki değerlendirmeleri, kamu istişareleri, özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rıza ile adil ve eşit fayda paylaşımının sıklıkla göz ardı edildiğini göstermektedir.⁹¹ Bu süreçler gerçekleşse bile, kültürel ve toprak bütünlüğü açısından genellikle yetersiz kalmakta ve kendi kaderini tayin ilkesine dayalı muhalefete saygı gösterilmemektedir.⁹² Koruma önlemleri iyileştirilse bile, yaygın olarak uygulanan “listeyi işaretleme” yaklaşımları ve operatörler arasında insan hakları konusunda uzmanlık eksikliği nedeniyle, bu önlemler genellikle yetersiz bir şekilde uygulanmaktadır.

54. Bu nedenle, Yerli Halkların Hakları Özel Raportörü, mevcut ve gelecekteki kredi ve sertifikasyon sistemlerinin uluslararası insan hakları standartlarına uymasının açıkça zorunlu kılınmasına kadar karbon kredileri konusunda bir moratoryum çağrısında bulundu ([A/HRC/54/31](#)). Köylülerin ve kırsal alanlarda çalışan diğer kişilerin hakları ile ilgili Çalışma Grubu, benzeri görülmemiş bir arazi birikimi bağlamında karbon kredilerinden kaynaklanan artan riskler konusunda uyarıda bulunmuştur ([A/HRC/60/33](#)),⁹³ özellikle de şu hususlarla ilgili olarak: geleneksel balıkçılar için deniz bölgelerine ve kaynaklarına erişimin kısıtlanmasına yol açabilecek mavi karbon kredileri ve test alanlarının ötesinde deniz kaynaklı karbondioksit

gideriminin olumsuz etkileri;⁹⁴ ve küçük çiftçilerin kurumsal tescilli yazılım, teknolojiler ve girdilere bağımlı hale gelme riskini artıran, agroekolojik uygulamaları ve bilgi sistemlerini zayıflatan “iklim dostu” uygulamalar⁹⁵.

55. Bu insan hakları etkilerinin toplumsal cinsiyet boyutları bulunmaktadır. Kadınlar, eşitsiz katılım ve doğal kaynak mülkiyetindeki adaletsizlik nedeniyle karbon kredisi projelerinden sağlanan faydalara ve tazminatlara erişimde yapısal engellerle karşı karşıyadır; anlamlı olumlu etkiler ise hanehalkı cihaz projelerinde yoğunlaşmaktadır. Kadınlar ve kız çocukları, ayrıca yer değiştirme süreçleri bağlamında, geçim kaynaklarında orantısız şekilde aksaklıklarla karşı karşıyadır.⁹⁶ Buna ek olarak, karbon kredileri geleneksel yönetimi zayıflatmaktadır. Yerli halkların kendi kaderini tayin hakkı ve köylülerin özerkliğine saygı gösteriliyormuş gibi görünse bile, fiili karar verme yetkisi, proje tasarımını önceden belirlemiş olan dış aktörlere (geliştiriciler, finansal araçlar ve devlet kurumları) devredilmektedir.⁹⁷ Bazı durumlarda, bu projeler devlet dışı silahlı gruplar tarafından sömürüye elverişli bir ortam da yaratabilmektedir.⁹⁸

56. Yerli Halkların ve köylülerin insan haklarına yönelik bu ihlalleri, nesiller boyu süren kaynak sömürüsü faaliyetleri, dışlayıcı koruma ve iklim müdahalelerinden (yenilenebilir enerji ve enerji dönüşümü mineralleriyle ilgili olanlar dahil) halihazırda kaynaklanan ihlallere eklenerek birikmiş bir sorun olarak anlamak zorunludur;⁽⁹⁹⁾ bu durum, onların hayatta kalması, kültürel kimliği ve geçim kaynakları için hayati önem taşıyan ekosistemleri daha da bozmaktadır. Bu durum, Yerli Halklar için bir “çifte yük” teşkil etmektedir; zira onlar sadece iklim değişikliğinden en çok etkilenenler arasında yer almakla kalmamakta, aynı zamanda iklim değişikliğinin etkilerini azaltma çabalarının sonuçlarından doğan olumsuz etkileri de üstlenmeleri beklenmektedir.

57. Uluslararası karbon kredilendirme mekanizmalarında sıkça görülen ve Paris Anlaşması kapsamında hâlâ özel bir endişe kaynağı olan¹⁰⁰ hukuk yollarına erişimin olmaması veya yetersizliği, yerel düzeyde benzer insan hakları ihlallerinin önlenmesine ve küresel düzeyde iklim değişikliğinin etkili bir şekilde hafifletilmesine katkıda bulunabilecek öngörülebilir etkilerin ve çıkarılan derslerin belirlenmesini de zayıflatmaktadır.

58. Sistemik bir bakış açısıyla, Yerli Halkların ve köylülerin insan haklarının ihlali, gezegen sağlığı ile herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma insan hakkı arasındaki karşılıklı bağlantıya uygun iklim çözümleri geliştirilirken, Yerli bilimine ve yerel bilgiye gösterilen saygısızlığı temsil etmektedir. Paradoksal bir şekilde, karbon kredileri, iklim değişikliğinden en çok etkilenen ve buna en az sorumlu olan halkların ve toplulukların davranışlarını değiştirmeye odaklanmakta; iklim zararına yol açan baskın ticari etkenleri ele almamaktadır. En tipik örnek, ormansızlaşmaya ve toprak bozulmasına yol açan, fosil yakıtlara ve fosil bazlı kimyasallara bağımlılığı artıran, aynı zamanda Yerli Halkların ve köylülerin bilgi sistemlerini ve uygulamalarını baltalayan büyük ölçekli tarım-gıda işletmeleridir ([A/HRC/62/44](#)). Dikkatleri başka yöne çeken ve gıda sistemlerinin fosil yakıtlardan arındırılmasını geciktiren doğa veya teknoloji temelli karbon kredileri, bu nedenle Yerli Halkların, köylülerin ve kırsal kesimdeki kadınların insan haklarının yanı sıra, şimdiki ve gelecek nesillerin sağlıklı bir çevreye, kalkınmaya, sağlığa ve gıdaya sahip olma haklarını da zedelemektedir.

VI. Kimler bundan faydalaniyor?

59. Yukarıdaki analiz, karbon kredilerinin, iklim değişikliğinin ön saflarında yer alan devletler ve topluluklardan ziyade, iklim hasarından en fazla sorumlu olan işletmelere orantısız bir şekilde fayda sağlama eğiliminde olduğunu doğrulamaktadır. Arazi birikimi, finansal spekülasyon, yeşile boyamave dolandırıcılık ile uluslararası karbon kredilendirme mekanizmalarındaki kurumsal güç yoğunlaşması arasındaki bağlantılara dair kanıtlar, kurumsal hesap verebilirliğin sağlanmasının acil bir ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

A. Arazi birikimi

60. Karbon kredileri, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesinin yanı sıra gıda üretimi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekosistem hizmetleri gibi diğer kullanım amaçlarıyla arazi üzerinde rekabete yol açmaktadır.¹⁰¹ Dünya Bankası' belirsiz arazi mülkiyetinin karbon telafisi değeriyle birleşmesinin, özellikle geleneksel arazi mülkiyeti bağlamlarında "yeşil arazi gaspını" teşvik edebileceği konusunda uyarıda bulunmuştur.¹⁰² FAO'ya göre, her dört karbon dengelemesinden biri geleneksel arazi mülkiyetini zayıflatmakta ve mali şartlar konusunda şeffaflıktan yoksun kalmaktadır; ayrıca topluluklarla uygun istişare veya özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rıza süreçleri eksik kalmaktadır; bu da çözülmemiş arazi çatışmalarına ve çevresel zarara yol açmaktadır.¹⁰³ Bu arazi gasplarının Paris Anlaşması kapsamında resmi olarak meşrulaştırılmış gibi görünebileceği gerçeği, endişeleri daha da artırmaktadır.¹⁰⁴

61. Bu rekabet, karbon kredilerinin de bir parçası olduğu, toprak birikimi ve kurumsal gücün yoğunlaşmasının yaşandığı benzeri görülmemiş bir küresel bağlamda gerçekleşmektedir. Köylülerin ve kırsal alanlarda çalışan diğer kişilerin haklarıyla ilgili Çalışma Grubu, küresel karbon dengeleme piyasalarının “2023’te 414 milyar dolara ulaştığını ve 2030’a kadar 1,8 trilyon dolara çıkacağı tahmin edildiğini; bunun tüm büyük ölçekli arazi edinimlerinin yaklaşık yüzde 20’sini oluşturduğunu” bildirmiştir. Grup, Afrika’daki karbon projelerine odaklanan Blue Carbon (Birleşik Arap Emirlikleri merkezli bir şirket) ile karbon dengeleme piyasalarında giderek artan bir rol oynayan Shell’in (Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı merkezli bir fosil yakıt şirketi) dünyanın en büyük arazi sahipleri arasında yer aldığını belirtmiştir (A/HRC/61/51). Örneğin, Blue Carbon karbon Liberya’da 24,5 milyon hektardan fazla bir alana yayılan karbon dengeleme projeleri (30 yıllık bir süre boyunca ulusal kara alanının yüzde 10’una kadar¹⁰⁵), Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti (ulusal kara alanının yüzde 8’i), Zambiya ve Zimbabve (ulusal kara alanının yaklaşık yüzde 20’si¹⁰⁶) (A/HRC/60/33). Arazi alanı açısından en çok etkilenen bölge Afrika’dır.¹⁰⁷

62. Arazi temelli karbon dengeleme uygulamalarının iddia edilen faydaları, zaman içinde gerçekleşen karbon depolamasına bağlı olduğundan, birçok proje olağanüstü uzun zaman dilimlerinde, genellikle birkaç on yılı kapsayacak şekilde tasarlanmaktadır. Bugün arazi tahsis, kaynak kontrolü ve ekosistem yönetimi konusunda alınan kararlar, gelecek nesillerin araziye, geçim kaynaklarına ve kültürel uygulamalara erişimini kısıtlayan düzenlemelere bağlayabilir; bu düzenlemelerin gözden geçirilmesi veya geri çekilmesi imkânları sınırlı olduğundan, nesiller arası sömürü ve mülksüzleştirme kalıplarının kalıcı hale gelme riski bulunmaktadır.¹⁰⁸ Geniş halk kitleleri ile denetim veya toplumsal izleme organlarının bilgiye erişiminin kısıtlanması, girişimlerin demokratik denetimini zayıflatır ve özellikle sözleşmelerin özel hukuka tabi olduğu ve ticari tahkime tabi olduğu durumlarda, herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma, karar alma süreçlerine katılım ve adalete erişim gibi insan haklarını etkiler.¹⁰⁹

63. Bu nedenle, hem yerel düzeyde insan haklarına yönelik ciddi ihlalleri (barınma, gıda, su, sağlık, eğitim, çalışma, kişisel güvenlik, kültürel ve dini haklar ile seyahat özgürlüğü dahil) ¹¹⁰ önlemek hem de şimdiki ve gelecek nesillerin sağlıklı bir çevreye, sağlığa, gıdaya ve suya ilişkin insan hakları üzerindeki kümülatif etkiler açısından, tüm devletlerin karbon kredisi operatörleri tarafından gerçekleştirilen arazi birikimini yakından izlemesi ve sınırlandırması hayati önem taşımaktadır.

B. Finansal spekülasyon

64. UNCTAD, karbon kredilerinin finansal varlıklar olarak dolaşımında

aracilar ve ikincil piyasalar arasında ortaya çikan spekülâtif dinamiklere dikkat çekti; bu durum, asıl azaltım faaliyeti ile nihai alıcı arasındaki mesafeyi artırmaktadır. Bu durum, ev sahibi topluluklara sağlanan faydaların dağıtımını daha da sulandırmakta ve iklim ya da insan hakları sonuçlarında doğrudan menfaati bulunmayan aracılarn hesap verebilirliğini zayıflatmaktadır.¹¹¹ Bu durum, karbon kredisi piyasası katılımcılarının birbiriyle çelişen çoklu roller üstlendiği anlamına da gelmektedir: Operatörler, ticaretini yaptıkları kredilerde mülkiyet haklarına sahip olabilirken, piyasa istihbaratı sağlayıcıları ise yatırım yaptıkları krediler hakkında danışmanlık sunabilmektedir.¹¹²

65. Bu dinamikler, şeffaflık eksikliği nedeniyle daha da karmaşık hale gelmektedir.¹¹³ 2023 yılında, her 10 aracıdan 9'u ücretlerini veya kâr marjlarını açıklamamıştır.¹¹⁴ Emekli edilmiş kredilerin yalnızca yüzde 55'inde nihai kullanıcının kimliği açıklanmıştır; bu da, tüm piyasa faaliyetlerinin neredeyse yarısının, doğrulanabilir bir iklim hedefine sahip, kimliği tespit edilebilir bir alıcıya atfedilemediği anlamına gelmektedir.¹¹⁵ Gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan araştırmalar, geliştiricilerin ve aracılarn %85 ile %95 arasında değişen ve satın alma fiyatının yedi katına kadar çıkan devasa kâr marjları elde ettiğini ortaya koymaktadır.¹¹⁶ Yorumcular, fiyat belirleme ve şeffaflığın güvenilir, makine tarafından okunabilir verilere dayandığı diğer finansal piyasalarda normalde mevcut olan standartlaştırılmış veri altyapısına dikkat çekmişlerdir.¹¹⁷

C. Yeşile boyama ve dolandırıcılık

66. Fosil yakıt, havacılık ve otomobil üreticisi şirketler karbon kredilerinin başlıca alıcılarıdır.¹¹⁸ Tesla, 2024 yılında otomobil üreticilerine karbon dengeleme kredileri satarak 2,8 milyar dolarlık rekor gelir elde etti.¹¹⁹ Giderek artan kanıtlar, karbon kredilerinin “yeşile boyama” (eksik yöntemlere uygun projeler; bu da düşük bütünlükte, yüksek riskli kredilerin verilmesine yol açar) ve hatta dolandırıcılık davranışları¹²⁰ (eksik olsun ya da olmasın, yöntemlere uymayan projeler) için elverişli bir ortam yarattığını göstermektedir. 2020 ile 2023 yılları arasında en büyük 20 şirket tarafından piyasadâ çekilen karbon kredilerinin toplam yüzde 87'si, gerçek bir azaltım sağlamama riski taşıyor.¹²¹

67. Hükümetler, karbon nötrlüğü iddialarının kullanımını giderek daha fazla kısıtlamakta¹²² ve/veya şirketlerin emisyon azaltma raporlarında daha fazla titizlik ve şeffaflık talep etmektedir.¹²³ Bu nicel sınırlamaları ve katı tanıma şartlarını dayatma ihtiyacı, başlı başına karbon kredilerinin çevresel bütünlüğüne yönelik yapısal bir güvensizliğin işaretidir; öte yandan, her yargı yetkisi alanı uluslararası koordinasyon olmaksızın kendi ayrıntılı filtrelerini geliştirirse, daha fazla parçalanma riski artmaktadır.¹²⁴

Bu arada, karbon nötrlüğü iddialarına ilişkin ulusal davaların sayısı artmaktadır (Ek III).¹²⁵

D. Kurumsal güç yoğunlaşması

68. Ayrıca, “karbon toplayıcıları” ile ilgili olarak kurumsal güç yoğunlaşmasının arttığına dair kanıtlar da bulunmaktadır; bu büyük geliştiriciler, çok sayıda projeden edindikleri birikmiş bilgiyi kullanarak karbon kredisi piyasalarının karmaşıklığını aşmaktadır. Bu “karbon toplayıcıları”, fosil yakıt şirketleri gibi büyük alıcılarla giderek daha fazla dikey entegrasyon kurmaktadır. Sonuç olarak, karbon kredisi projelerine sahip fosil yakıt şirketleri, karbon kredilerini hem doğrudan hem de önemli hissedarları oldukları karbon toplayıcıları aracılığıyla dolaylı olarak satın alabilmektedir.¹²⁶

E. Büyük teknoloji şirketleri

69. Ayrıca, Microsoft, Amazon ve Google’ın karbon giderim kredilerine yaptığı büyük yatırımlara¹²⁷ ve uluslararası iklim yönetişimine artan doğrudan katılımlarına işaret eden kanıtlar da bulunmaktadır.¹²⁸ Devletler, bu şirketlerin fosil yakıt çıkarları lehine iklimle ilgili yanlış bilgilerin yayılmasında ([A/HRC/59/42](#)) ve sivil katılımın zayıflatılmasında ([A/HRC/62/45](#)) oynadıkları rol ışığında bu yatırımları titizlikle incelemelidir; enerji, su, maden ve arazi kullanımları konusunda şeffaflığı yetersiz olan veri merkezlerini genişletmeleri ([A/80/188](#) ve [A/HRC/60/30](#)) ve genel olarak, büyük ölçekli gıda sistemleri ve askeri-sanayi kompleksi de dahil olmak üzere fosil yakıt temelli ekonominin bir parçası olmaları ([A/HRC/62/44](#)) göz önünde bulundurulmalıdır.

70. Özellikle, karbon kredisi piyasalarının karşı karşıya olduğu başlıca zorluklardan birinin bilgi güvenliği ve verilerin birbiriyle uyumlu çalışabilirliği olduğu göz önünde bulundurularak, çıkar çatışması sorunu ele alınmalıdır.¹²⁹ Öte yandan, veri kullanımından kaynaklanan ekonomik faydaların çoğunu elde eden birkaç büyük şirket arasında gücün yoğunlaştığı küreselleşmiş bir veri ekonomisi bağlamında,¹³⁰ yapay zekanın azaltım senaryolarına açık bir şekilde entegre edilmesi için gerekli verilere ihtiyaç duyulmaktadır.¹³¹ Örneğin, topluluk öncülüğündeki bir proje bağlamında Microsoft üçlü bir rol üstlendi: karbon kredilendirme platformunun temelini oluşturan bulut hizmetinin sağlayıcısı; aynı platform aracılığıyla karbon kredilerinin alıcısı, ve kırsal alanlarda dijital altyapı ve hizmetlerin sağlanmasında kilit bir aktör. Ancak projeye öncülük eden küçük çiftçiler, hangi verilerin toplandığı (kişisel ve çiftlik verileri; bilgi sistemleri ile tarım uygulamaları arasındaki içsel bağlantı göz önüne alındığında bu veriler önemlidir) ve bu verilerin nasıl kullanıldığı ile gelecekte nasıl kullanılacağı konusunda bilgi eksikliği yaşıyordu; bu durum, profil oluşturma, gözetim ve tarım uygulamaları ile topraklar üzerinde –

gelecek nesiller de dahil olmak üzere– etkin kontrolün yitirilmesi risklerini beraberinde getiriyordu.¹³²

VII. Sonuçlar ve öneriler

71. Karbon kredilerinin bazı eksiklikleri, son 20 yılda metodolojilerde ve yönetişimde kademeli iyileştirmeler yoluyla giderilmiş olsa da, karbon kredisi piyasalarında mevcut en iyi bilimsel bilgilere ve uluslararası iklim ve insan hakları yükümlülüklerine uymayan yapısal kusurlar bulunmaktadır. Bu durum, giderek daha olası hale gelen bir aşım senaryosunda “zaten zamanımız olmayan bir tür ‘yırtıcı gecikme’” anlamına gelebilir.¹³³

72. Karbon kredisi piyasalarının bu yapısal kusurları, iklim değişikliği konusunda devletlerin yükümlülüklerine ilişkin Uluslararası Adalet Divanı’nın danışma görüşüyle, özellikle de devletlerin aşağıdaki konulardaki sıkı özen yükümlülükleriyle uyumsuzdur:

(a) Mevcut en iyi bilimsel bilgilere ve ihtiyatlılık ilkesine uygun olarak, çevreye ve iklime yönelik önemli zararları önlemek;

(b) Ulusal olarak belirlenen katkıları 1,5 °C sıcaklık sınırı ve ulusal iklim eylemlerinde mümkün olan en yüksek hedeflerle uyumlu hale getirmek;

(c) İklim, biyolojik çeşitlilik, okyanus ve arazi bozulması ile ilgili uluslararası yükümlülükler doğrultusunda etkili ulusal mevzuat çıkarmak ve kurumsal hesap verebilirliği sağlamak;

(d) Sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı da dahil olmak üzere uluslararası insan hakları hukukunu korumak.

73. Özellikle, bu yapısal uyumsuzluklar aşağıdakileri zedelemektedir:

(a) Herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma insan hakkı; buna, birbiriyle bağlantılı yaşam destek sistemlerinin somut olarak korunması, bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım, adalete erişim ve etkili hukuk yolları da dahildir; bu durum, çocukların ve gelecek nesillerin insan hakları üzerinde uzun vadeli etkileri vardır;

(b) Mevcut kaynakların, öngörülebilir çevre ve insan hakları zararlarını önlemeye yönelik en güçlü garantiyi sağlayan iklim önlemlerine etkin bir şekilde ayrılıp ayrılmadığını değerlendirmek için gerekli demokratik süreçler;

(c) Yerli halkların, köylülerin ve diğer kırsal toplulukların barınma, gıda, su, sağlık, eğitim, iş, kültürel haklar ve seyahat özgürlüğü dahil olmak üzere öngörülebilir ağır insan hakları ihlallerinin etkili bir şekilde

önlenmesi; bu ihlallerin kadınlar üzerinde birikmiş etkileri ve diğer topluluk üyeleri için kesişimsel ayrımcılık yaratması ve herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı üzerinde birikmiş etkileri.

74. Devletlerin iklim yükümlülüklerinin *erga omnes* niteliği göz önüne alındığında, herhangi bir devlet, kendi topraklarına veya nüfusuna yönelik somut bir zararı kanıtlamak zorunda kalmaksızın, etkisiz veya spekülatif karbon kredilerinin ticaretine izin veren diğer devletlerin düzenleyici çerçevelerine itiraz edebilir.¹³⁴

75. Buna göre, devletler hem bireysel olarak hem de uluslararası iş birliği kapsamında, ve uluslararası karbon kredisi mekanizmalarında yer alan tüm Birleşmiş Milletler kurumları, acilen aşağıdakileri tespit etmelidir:

(a) Hangi devletler, sorumlulukları, yetenekleri ve mevcut azami kaynakları doğrultusunda, özellikle de 1,5 °C sıcaklık sınırı ve mümkün olan en yüksek hedef düzeyini yansıtmamaktadır;

(b) Karbon piyasalarının geliştirilmesi ve bunlara hazırlık için ne kadar kamu finansmanı yatırılmıştır ve ne kadar özel finansman harekete geçirilmiştir? Bu rakamlar, adil geçişin bir parçası olarak uyum, kayıp ve hasar, sosyal koruma ve evrensel temel hizmetler dahil olmak üzere, iklim değişikliği bağlamında insan haklarının korunmasına yönelik mevcut kaynakların azami düzeyde sağlanması yükümlülüğü ışığında kamu iklim finansmanı ile karşılaştırıldığında ne durumdadır?

(c) Karbon kredisi piyasaları, herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma insan hakkını ihlal edecek şekilde, iklim değişikliğinin etkilerini etkili bir şekilde azaltmada ne ölçüde sistematik olarak başarısız olmaktadır;

(d) Hangi belirli proje kategorileri ve koşullar, fosil yakıtlara olan bağımlılığın devamını desteklemektedir;

(e) Hangi belirli koşullar altında, belirli proje kategorileri ("kolay hedefleri" hedefleyen), Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşüne uygun olarak iklim sisteminin, biyolojik çeşitliliğin, toprağın, okyanusların ve insan haklarının etkili bir şekilde korunmasını sağlayacak yeterli garantiler sunabilir?

76. Bu değerlendirmeler, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kapsamında ve iklim sistemini, çevreyi ve insan haklarını koruma konusundaki devlet yükümlülüklerini zayıflatabilecek herhangi bir kredi mekanizmasını ele alabilecek diğer uluslararası çerçeveler kapsamında da acilen yapılmalıdır.

77. Devletler hem bireysel olarak hem de uluslararası iş birliği kapsamında aşağıdakileri yapmalıdır:

(a) Uluslararası olarak aktarılan azaltım sonuçları yoluyla yurt

dışında satın alınabilecek ve gerçekleştirilebilecek ya da yurt dışına satılabilecek ve aktarılabilecek emisyon azaltımlarının payı ve asgari fiyatı belirlenmeden önce, mümkün olan en yüksek hedeflerle uyumlu olarak, derin emisyon azaltımlarına, özellikle de enerji ve gıda sistemlerinin fosil yakıtlardan arındırılmasına öncelik verilmelidir;

(b) Düşük maliyetli, düşük bütünlüğe sahip karbon kredilerinin satın alınmasını yasaklayın;

(c) Azaltım, enerji ve gıda sistemlerinde fosil yakıtlardan arındırma veya yerli halkların, köylülerin, kırsal toplulukların ve kadınlar, çocuklar ve gelecek nesiller dahil olmak üzere işçilerin insan haklarının korunmasını sağlamada sistematik başarısızlıkları sürdüren karbon kredisi programı kategorilerini sonlandırın;

(d) Karbon kredisi piyasalarında şeffaflığı sağlamak, şimdiki ve gelecek nesillerin insan hakları üzerindeki kümülatif etkileri değerlendirmek ve spekülasyon, piyasa suistimali, arazi biriktirme ve çıkar çatışmalarını ele almak için mevcut tüm yasal araçları kullanmak;

(e) Karbon kredisi değer zincirindeki tüm aktörleri kapsayacak şekilde, sınır ötesi ihlaller de dahil olmak üzere insan hakları ihlallerine ilişkin kurumsal sorumluluk ilkesini tesis etmek.

78. Proje geliştiriciler, aracılar ve karbon piyasaları bağlamında yatırım yapan, ilgili hizmetler sunan veya kredi satın alan diğer tüm işletmeler (hem talep hem de arz tarafındaki standart belirleyiciler, karbon kredisi programları, kayıt operatörleri, ticaret platformları, pazar yerleri, finans kurumları, veri ve analiz sağlayıcıları, teknoloji firmaları, doğrulama ve teyit kuruluşları, hukuk ve danışmanlık firmaları, çok taraflı kuruluşlar ve düzenleyici otoriteler¹³⁵) şunları yapmalıdır:

(a) Karbon dengelemelerine güvenmek yerine, kendi faaliyetleri ve değer zincirleri içindeki doğrudan emisyon azaltımlarına öncelik vermelidir;

(b) Fosil yakıtlara bağımlılığın devamını destekleyen, fosil yakıtlardan uzaklaşmayı geciktiren veya kısa, orta ve uzun vadede öngörülebilir insan hakları ihlallerine yol açan ya da iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasında etkisiz sonuçlar doğuran karbon kredilerine katılmaktan kaçınmalıdır;

(c) Yerel, ulusal ve uluslararası karar alma süreçleri üzerinde haksız etki yapmaktan kaçınmalıdır;

(d) Bilgiye zamanında, etkili ve kültürel açıdan uygun bir şekilde erişimin sağlanması;

(e) Sertifikasyon ve belge düzenleme işlevlerinden kaynaklanan mali teşvikler arasında (sabit ücret, lisanslama veya hacimden bağımsız modeller gibi) bir ayırım sağlanmalı ve yönetim düzenlemelerinin tutarlılığı ile uygulanabilirliği güvence altına alınmalıdır.

79. Karbon kredilerinin şeffaf, demokratik ve daha etkili bir şekilde düzenlenmesinin nasıl daha da geliştirilebileceğini araştırırken, devletler ve uzmanlar, ulusal çevre ve insan hakları mevzuatındaki gerileme eğilimini; ayrıca fosil yakıt, kimya, büyük ölçekli gıda ve içecek ile teknoloji şirketleri arasında eş görülmemiş bir pazar gücü yoğunlaşması ve arazi birikimi de dahil olmak üzere kurumsal güç birikimini dikkate almalıdır. Buna ek olarak, düzenlemeler önceki raporlarda belirlenen öncelikli iklim azaltım eylemlerini dikkate almalıdır: merkezi olmayan rüzgâr ve güneş enerjisi kaynaklı yenilenebilir enerji ve aynı anda iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması, uyum ve kayıp ve hasara yönelik müdahaleler, yoksulluğun azaltılması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve kendi kaderini tayin hakkını ilerleten, fosil yakıtlardan arındırılmış ve toksik maddelerden arındırılmış küçük ölçekli gıda sistemleri ([A/HRC/59/42](#), [A/HRC/62/44](#) ve [A/80/188](#)). Bu yaklaşım, yakıt ve gıda fiyatları krizlerinin yaşandığı mevcut jeopolitik bağlamda devletlerin güvenliğini ve özerkliğini artırmaktadır.

80. Neokolonyalizme yönelik eleştirilerle somut bir şekilde ilgilenilmeli; tarihsel olarak yüksek emisyonlu ülkeler, karbon kredilerinin potansiyelini yalnızca geliştirmekte olan ülkelerin mümkün olan en yüksek hedeflerine yanıt vermek için değil, aynı zamanda iklim tazminatı sağlamak için de (örneğin, merkezi olmayan yenilenebilir enerji kaynakları ve agroekolojiye entegre edilmiş altyapı yeniden inşası ile ekosistem restorasyonu gibi) değerlendirmelidir. Bu, ekonomilerde yerel önceliklere, yerli bilime ve köylülerin bilgisine dayanan rejeneratif kalkınma modelleri geliştirmek için alan kazanılmasına yardımcı olabilir; aynı zamanda fosil yakıtlardan uzaklaşma yolunda olan kentsel topluluklar ve tedarik zincirleriyle bilgi paylaşımına da yol açabilir ([A/80/188](#) ve [A/HRC/62/44](#)).

81. Agroekoloji, ademi merkeziyetçi yenilenebilir enerji, iklim değişikliğine uyum, ekosistem restorasyonu ve iklim tazminatlarına yönelik bütüncül yaklaşımları destekleyecek yeterli bilimsel, hukuki ve ekonomik garantiler sunabilecek projeler, Yerli Halklar, köylüler ve kadınlar tarafından yürütülen girişimlere öncelik vermelidir.¹³⁶ Bu amaçla, uluslararası insan hakları yükümlülüklerine tam uyum ve özel insan hakları uzmanlığı, karbon piyasalarında yer alan tüm tarafların kurallarına ve uygulamalarına entegre edilmelidir; bu süreç, katılımcı

stratejik çevresel değerlendirmelere ve çevresel etki değerlendirmelerine; özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızaya ve anlamlı istişarelere; ve özerk liderlikleri, bilgi sistemleri ve yaşam projeleri tarafından şekillendirilen adil ve eşit fayda paylaşımına tabi olmalıdır (A/80/188, 65–67. paragraflar). Yerli Halkların Hakları Özel Raportörü tarafından, karbon kredisi piyasalarında Yerli Halkların insan haklarının korunmasını sağlamak üzere belirlenen tüm özel koşullar yerine getirilmelidir (A/HRC/54/31). Ayrıca, kullanılan teknolojiler, bunların işleyişi, geliştirilme süreçleri ve teknolojik sistemler içinde kararların nasıl alındığına ilişkin bilgilere erişim ile veri paylaşımını reddetme hakkı da güvence altına alınmalıdır.

82. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekreterliği, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, FAO ve diğer Birleşmiş Milletler kurumlarının yanı sıra çok taraflı kalkınma bankaları ve ikili kalkınma finans kuruluşları, Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşüne uygun hareket ederek, devletlerin ve ticari kuruluşların bu rapordaki tavsiyeleri uygulamalarına destek vermelidir.

- Orijinal metin için: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a81217-rethinking-carbon-credits-according-climate-and-human-rights>